№ 18. Մայիսի 17. — 1873 — Մայիս 17. № 18.

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ՝
տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով)։ Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի դիմեն այս հասցէով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ“.
Թիֆլիսում կարելի է ստորագրուել խմբագրատան մէջ (Արծրունու տան) և պ. Ցատուրեանցի խանութում։

ՄՇԱԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ․
Մանրատառ յայտարարութիւն տպել տալը պիտի վճարէ 10 հասարակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ։ Յայտարարութիւններ տպւումեն հայերէն, Ռուսերէն, Վրացերէն, Ֆրանսիարէն, Գերմաներէն և Թուրքերէն։

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Շարունակենք։ — Ներքին տեսութիւն։ Քաղաքային վարչութեան ժողովները։ Ով է մեղաւոր։ Նամակ Գանձակից։ Ներքին լուրեր։ — Արտաքին տեսութիւն։ Նամակ Մէլիտինէից։ Արտաքին լուրեր։ — Խառն լուրեր։ — Առևտրական։ — Յայտարարութիւններ։ — Բանասիրական։ Քանդած օջախ։

ՇԱՐՈՒՆԱԿԵՆՔ

I

Ո՞վ կարող է հերքել թէ պետական լեզուն հարկաւոր է պետութեան պատկանող ամեն քաղաքացուն։

Եթէ, օրինակ, ռուսաց լեզուն պետական էլ չը լինէր, մենք հայերս դարձեալ կը սովորէինք նրան, որովհետև նա միջնորդ լինելով մեր և եւրօպական գիտութեան մէջ, հարուստ կրթողական նիւթ է առաջարկում մեզ։

II

Ով որ խղճմտաբար կերպով ուսումնասիրած է հայի բնաւորութիւնը, կը խոստովանի որ հայերը մեծ ընդունակութիւն ունին դէպի լեզուների ուսումնասիրութիւնը և շուտով հասնում են նրանց ըմբռնելուն... Հայը շատ անգամ կարողանում է օտար լեզուն մի և նոյն ճարտարութեամբ գործ ածել թէ գրութեան թէ խօսակցութեան մէջ ինչպէս և իր մայրենի լեզուն։

III

Այդ երևոյթը նշմարել են ամենքը, թէ օտար ճանապարհորդները, թէ գիտնականները։ Գուեա մօտ երկու տարի սորանից առաջ կովկասեան ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձուն պ. Նեվէրօվը խոստովանեց այդ ճշմարտութիւնը իր տարեկան հաշվի մէջ։

IV

Հետաքրքիր է հետազօտել թէ ինչ է այդ երևոյթի պատճառը։

V

Երբ որ երեխան իր սկզբնական ուսումը իր կազմուածքին ու իր ցեղական ծագման յարմար լեզվի միջոցով է ընդունում, — նա միշտ աւելի զարգացած է լինում մտաւորապէս և աւելի ընդունակ է լինում ապագայում ընդունել նոր հմտութիւնները և ուրիշ, օտար լեզուների ուսումնասիրութիւնը։

VI

Եթէ Ռուսաստանի հայը այդքան ընդունակ էր լինում շուտով և կատարելապէս ըմբռնել և գործ ածել օրինակ ռուս լեզուն, — այդ այն պատճառով է, որ նա իր սկզբնական ուսումը ընդունում էր մ այ ր ե ն ի լ ե զ վ ո վ։ Եթէ տաճկաստանցի հայը տաճկերէն էր սովորում ու խօսում տաճիկի պէս, — այդ այն պատճառով է, որ նա տարրական ուսումը ստանում էր մայրենի, հ ա յ ե ր է ն լեզվով...

VII

Բացի այն յատկութիւնից որ ունի հայոց լեզուն հ ա յ ե ր ի վերաբերութեամբ, այսինքն որ նա մեզ համար մ ա յ ր ե ն ի է, ուրեմն բնական և մանկավարժական կողմից կազմուածքի և ուղեղի համար յ ա ր մ ա ր, ինչպէս ֆրանսիերէնը յարմար է ֆրանսիացու ուղեղի համար, գերմաներէնը գերմանացու, յունարէնը յոյնի, տաճկերէն տաճիկի, վրացերէնը վրացու, ռուսերէնը ռսի, հօլլանդերէնը հօլլանդացու համար, — բացի սորանից հայերէն լեզուն ինքն իրան վերցրած՝ հ ա ր ո ւ ս տ և զարգացման ընդունակ լեզուներից մինն է։

VIII

Հայոց լեզուն երեխայութենից սովորելով, և նրա միջոցով տարրական ուսումնարանների ընթացքը անցնելով, հայ-երեխան նրա օգնութեամբ պատրաստվում է մեծ հեշտութեամբ սովորել ժամանակով և ուրիշ լեզուներ, ուրեմն աւելի դիւրին է լինում նրա համար սովորել և պետական լեզուն (որ նրան անհրաժեշտ է), — որովհետև հայոց լեզուն իր հընչիւնների հարստութեան, իր բարդ բառերի առատութեան, նոր տերմինները կազմելու հեշտութեան, իր քերականութեան մշակված և ճշմարիտ կլասիկական ձևերի կողմից ներկայացուցիչ է ճշմարիտ հնդկա-գերմանական մաքուր ծագման լեզուների։

IX

Այդ վկայումեն ֆրանսիացիներ՝ Դիւլօրիէ, Լանգլուա և գիտութեան այլ հեղինակութիւններ, իսկ գերմանացի ժամանակակից հայագէտներից մինը ասում է որ այդ յատկութիւնների կողմից հ ա յ ե ր է ն ը եթէ չէ գերազանցում, գոնէ պակաս չէ գերմաներէնից։

X

Մինչև այն ժամանակ հայը ընդունակ կը լինի հեշտութեամբ ընդունել օտար լեզուների ուսումը, մինչև որ իր մայրենի լեզվով կը ստանայ սկզբնական, տարրական ուսումը։ Իսկ այն օրից, որ նա այդ չի անի, — նա կը կորցնի իր այդ յատկութիւնը...

XI

Ուրեմն սկզբնական, տարրական ուսումը մ ա յ ր ե ն ի լ ե զ վ ո վ ստանալով, ես երկու կողմից էլ ընդունակ եմ դառնում՝ մի կողմից որովհետև ապագայում աւելի հեշտութեամբ կը սովորեմ օտար լեզուն, միւս կողմից որովհետև իմ մտաւոր կարողութիւնը աւելի բընական և կանոնաւոր կերպով կը զարգանայ։ Ուրեմն ես երկու կողմից էլ օգտաւէտ եմ դառնում՝ մի կողմից իմ անձի համար օգտաւէտ, որովհետև ժամանակով աւելի հեշտութեամբ կըմբռնեմ պ ե տ ա կ ա ն լ ե զ ո ւ ն, իսկ միւս կողմից, որովհետև մտաւորապէս աւելի կանոնաւոր կերպով զարգանալով, ես աւելի զարգացած կը լինեմ, ուրեմն պետութեան ընդունակ և օգտաւէտ քաղաքացի կը դառնամ։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐԸ

Մայիսի 7-ին սկսվեցան Թիֆլիսի քաղաքային վարչութեան մէջ ընդհանուր ժողովների նստերը։ Նախ քան սկսենք միւս համարներում մի առ մի քննել այն հարցերը, որք առաջարկվեցան պատգամաւորների ընդհանուր ժողովին և նրա քննութեան ու վճռի առարկայ դարձան, աւելորդ չենք համարում մէկ երկու խօսք ասել այն տպաւորութեան մասին որ ունեցաւ մեզ վրա ժողովի կազմակերպութիւնը

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

«ՔԱՆԴՈՒԱԾ ՕՋԱԽ»

I

Ապրիլի 19-ին սիրողների խումբը առաջին անգամ ներկայացրին ձմեռնային թատրոնում պ. Սունդուկեանցի «Քանդուած օջախ» անունով նոր կատակերգութիւնը։ Որպէս սիրողների վերա, ես աւելորդ եմ համարում խօսել, թէ նրանցից ամէն մինը որպէս կատարեց իւր դերը, միայն չէ կարելի մի քանի խօսք չասել տաղանդաւոր հեղինակի այդ նոր պիեսայի բեմական արհեստի և նորա կրթողական նշանակութեան մասին։

«Քանդուած օջախը» որպէս մեր այժմեան հասարակական կեանքի մի պարզ հայելի, ցոլացնում է իւր մէջ մի տխուր երևոյթ, որ պատկերացնում է նորա թէ տնտեսական, թէ բարոյական և թէ մտաւորական՝ ընդհանուր բ ա ն կ ռ ո տ ո ւ թ ի ւ ն ը — նորա անկումը։

Մի կողմից, առևտրական գործը, — հայի ապրուստի գլխաւոր աղբիւրը, կայանալով խաբեբայ, փթած և անհաստատ հիմքերի վերա, — չէ տալիս բաւականացուցիչ արդիւնք փոքր ի շատէ իւր գործը խղճմտանքով վարող վաճառականին։ Միւս կողմից, ընդհանրացած շռայլութիւնը, ընտանեկան անկարգ տնտեսութիւնը, մոլութիւնները դէպի նորաձևութիւնք՝ անխնայաբար խլում են, սպառում են գերդաստանի աշխատաւորի դառը քրտինքի արդիւնքը, և նա, թէև այդ բոլորը հասկանում է, թէ և աշխատում է ընդդիմադրել նորանց, բայց կամայ ակամայ ենթարկուած լինելով ընդհանուր շռայլութեան հոսանքին, չէ դիմանում և վերջապէս ընկնում է։ Այդ սարսափելի դրամատիկական պատերազմը կեանքի և մահուան մեջ տեսնում ենք Օսէփի տիպի մէջ։

II.

Օսէփը երևակայական տիպ չէ։

Նորա մէջ կայ հասկացողութիւն և համոզմունք. նորա մէջ կայ կամք և հաստատամտութիւն. մի խօսքով, նա թոյլ բնաւորութիւն չէ։ Այսու ամենայնիւ, նորա ազդեցութիւնը իւր գերդաստանի վերա ստանում է բոլորովին թոյլ կերպարանք, երբ նա, մի կողմից չփոթուելով իւր արտաքին գործերի անյաջող հանգամանքներից, միւս կողմից, տանջվում է ընտանեկան երկպառակութիւններով։ Վերջին երևոյթը աւելի խոշոր կերպարանք է ստանում այն ժամանակ, երբ նորա աղջկան, Նատօին ուզում են ամուսնացնել։ Օսէփի կինը, Սալօմէն, չը գիտէ և չէ էլ ցանկանում գիտենալ իւր ամուսնի դժբախտ դրութիւնը, նա պահանջում է իւր մարդուց մեծ բաժինքով իւր դուստրը չ ի ն օ վ ն ի կ ի կին շինել։ Օսէփը մանրամասնաբար պատմում է Սալօմէին իւր վիճակը, թէ նորա պահանջմունքը վեր էր իւր կարողութիւնից, այլ և խորհուրդ է տալիս, որ աւելի յարմար է իւրեանց դստեր ապագայ բախտաւորութեանը լինել մի համեստ և աշխատաւոր վաճառականի կին, որ կը բաւականանայր փոքր բաժինքով, քան թէ մեծ բաժինքով գնալ որ և իցէ կրպանը և գլուխը դարտակ չինովնիկին։ Բայց կինը այդ ընտանեկան կռուի մէջ տանում է յաղթութիւնը։ Նատօն նշանվում է Ալէքսանդր Մարմարով չինովնիկի վերա։

Անբնական մի երևոյթ է թւում այդ, որ հայ տղամարդը, դարերով կնոջ վերա տիրող և նորան սարկացնող բռնակալը, յանկարծ ենթարկվում է նորա ազդեցութեանը։ Բայց հեղինակը չէ սխալուել այստեղ, նա որսացել է մեր այժմեան ընտանեկան կեանքից ամենազգալի մի գիծ։ Այստեղ երևում է մեր առաչեօք քաղաքակրթուած հայ կնոջ տիպը. որ ինչպէս ինքը Օսէփը բացատրում է «վուտեմէն ինչքու բօղազը փռանգստնու է ու գլուխը կի էլի էն է մնացի»։ Հայ կինը, արտաքին ձևերով նմանելով եւրոպայի կնոջ օրինակներին, առանց նոցա կրթութիւնը և ուսումը իւրեան սեպհականելու, միայն լինում է մօդայի և մօդնի մագազինների գերի, դառնում է անընդունակ իւր տղամարդի հետ լծորդաբար տանել ընտանիքի ծանրութիւնը, բաժանորդ լինել նորա բախտաւոր և անբախտ րոպէներին. Օսէփը թէ և ինքը ուսում առած մարդ չէ, բայց նա արտասահմանում տեսել է, թէ որպէս կանայք օգնում են իւրեանց տղամարդներին և հասարակական գործիչներ են դառնում։ Բայց հայ կինը միայն մտածում է բալերի, վեչերների, պիկնիկների և լօտօի վերա։ Այգպիսի կապիկութիւնները եւրոպական ձևերի միայն վատ կողմերն սովորելու, առանց նոցա գիտութեանը և ուսմանը մասնակից լինելու, տալիս է Սալօմէին մի դարտակ և վայրի վերոյ բնաւորութիւն։ Նա փոխադրում է իւր անձի վերա այն, ինչ որ մի ժամանակ նորա տղամարդն էր, — պարզ ասած, լինում է մի նոր բ ռ ն ա կ ա լ ո ւ հ ի տան մէջ։ Այսպիսի վնասակար և այլանդակ վերանորոգութիւնը ընտանեկան կեանքի մէջ յիշեցնել է տալիս սրբազան նահապետականութիւնը, այն անցած, գնացած պարզ և անհոգ օրերը, որոնց երանի տալով միտքն է բերում մամիդայ Խախօն, Օսէփի հօրաքոյրը։ Պառաւի յիշողութեան մէջ զարթնում է ոսկի անցեալը, երբ ամէն մարդ սակաւով էր բաւականանում, երբ ամէն մարդ գոհ էր իւր վիճակէն և ընտանիքը երջանկութիւն էր վայելում։

III,

Նատօի, Սալօմէի աղջկայ կրթութիւնը, նորա ուսումը՝ բոլորովին համապատասխանում է այն շրջանին, որոյ մէջ զարգանում է նա։ Այստեղ մեք տեսնում եմք այն տխուր պատկերը, որով ներկայանում է մեզ այժմեան կրթուած հայ աղջիկը։ Նորա մէջ չէ երևում մի հաստատ բան, ամէն ինչ նորա մէջ թեթև, թերի և անկատար է, որպէս այն ուսումը և կրթութիւնը, որը ստացել է նա։ Նա ոչինչ գաղափար չունի իւր գոյութեան բուն նշանակութեան մասին, նա անտարբեր է դէպի իւր ազգը և կրօնքը, նա մինչև անգամ ատում է իւր մայրենի լեզուն։ Ամուսնական գաղափարը զարթնում է նորա մէջ բոլորովին դարտակ չարժառիթներից. չինօվնիկի կին լինելով մըտածում է Նատօն, աւելի հեշտ միջոցներ կունենայ կրուժօկ, թատրօն և այլ զուարճութեանց տեղերը յաճախելու և ամէն օր մի նոր չ ի կ տալու իւր հագուստին ու զարդարանքներին։ Այդպիսի դարտակ բնաւորութիւնը, որպէս է Նատօն, չունի իւր մէջ մի կ ե ն դ ա ն ի կ ա պ ի տ ա լ, որով գրաւէր դէպի ինքը փեսաներին, միակ կապիտալը, որով նա կարող էր իւր համար փեսայ ընտրել, լինում է ա ր ծ ա թ ը և այդ նիւթի վերա տրվում է նորա ամուսնական կեանքի հիմքը։ Նորա ճակատագիրը կապվում է իւր նման մի երիտասարդի հետ, որպէս էր Ալէքսանդր Մարմարովը։ Վերջինս չունէ իւր աչքի առջև որ և իցէ անձնական արժանաւորութիւնը Նատօի, միակ բանը, որ գրաւում է նորան դէպի Նատօի սէրը, է այն քանի մի հարիւր թուման փողը, որ պիտի ստանայր նա որպէս բաժինք։ Այդ պատճառաւ, Օսէփի անակնկալ դժբախտութեան հետ, երբ քանդվում է նորա բոլոր նիւթական զօրութիւնը, նորա հետ և վերջանում է Մարմարովի սէրը դէպի իւր հարսնացուն, երբ նա մտածում է, թէ այլ ևս ոչինչ ստանալու յոյս չը կար։ Փողի հաշիւը,

և վճռադատութիւնների ու հարցերի քննութեան ձևը:

Ամեն տեղ ընդունված է, որ երբ մի խնդիր պիտի առաջարկվի ընդհանուր ժողովի քննութեանը, նախ և առաջ ընտրվում է ընդհանուր ժողովից անդամներից մի սահմանափակված թիւ, որը կոչվում է մի մասնաժողով: Երբ որ մասնաժողովը մշակած է մի խնդիր, այն ժամանակ նա դառնում է ամբողջ ժողովի քննութեան առարկայ: Ընդհանուր ժողովը այն նշանակութիւնն ունի, որ մասնաժողովից քննած և մանրամասնապէս մշակված խնդիրը նոմարկութեան ընդհանուր ժողովին առելի բազմակողմանի կերպով քննվում է, քան թէ կարող է այդ անել հինգ վեց անձերից բաղկացած մասնաժողովը: Բայց ինչ ենք տեսնում մեր Թիֆլիսի քաղաքային վարչութեան ընդհանուր ժողովի մեջ: Այնտեղ երբ հարցը առաջարկվում է ընդհանուր ժողովի քննութեանը, դարձեալ խօսողները և ձայն տուողները լինում են նոյն մասնաժողովի անդամները, այսինքն հինգ վեց անձինք, իսկ պատգամաւորների բազմութիւնը լուռ է մնում: Պոլիսնոցի հանդիսականի մեջ ծնված է այն համոզմունքը, որ պատգամաւորների բազմութիւնը բաղկացած լինելով քաղաքացիների զանազան դասերից, ժողովի մեջ խլեում են հինգ վեց կրթված մարդերը, իսկ մնացածները պետք է ենթարկվեն նրանց ու անգիտակից ու անտարբեր ձայնատուներ լինեն:

Այդպէս էր մեր առաջին տպաւորութիւնը: Բայց որքան զարմացանք մենք, երբ նոտի մեջ հանդիպեցինք, թէ դուրսը մեջ թէ զգոն անդընդում, մեզ աջողվեցաւ խօսել այդ անձանց պատգամաւորներից մի քանիների հետ: Մենք համոզվեցինք, թէ նրանց մեջ կայ առողջ դատողութիւն, գործի հետ փորձնական ծանօթութիւն, սուր կրիտիկ...

Այժմ մենք տարակուսած հարցնում էինք մեզ՝ ինչ էր նրանց կամակոր լռութեան պատճառը, որ առիթ տալով միայն մի քանիսներին ձայն բարձրացնելու և խօսելու, մնում է հասարակաց գործին, երբեք չը պարզելով ընդհանուր խնդիրը բազմակողմանի կերպով: Այդ երևոյթը հետազօտելով, շատերին հարց ու փորձ անելով, մենք հասանք այն համոզմունքին, թէ այդտեղ երկու գլխաւոր արգելք կայ՝ մինը որ պատգամաւորների մեծ մասին, բաղկացած հասարակ վաճառականներից և արհեստաւորներից, անծանօթ է ռուսերէն լեզուն, այնպէս որ ոչ թէ միայն նրանք դժուարանում են իրանց մտքերը այդ լեզվով յայտնելու, բայց և շատ անգամ քննվող խնդիրը և քուէարկութեանը առաջարկված հարցը պարզ չեն հասկանում *)

Ինչի նախագահ չէ թոյլ տալիս քաղաքի պատգամաւորներին իրանց առօրեայ, անհրաժեշտ, կենսական պիտոյքի մասին խօսելով,—յայտնել իրանց կարծիքը ընդհանուր ժողովի մեջ այն լեզվով, որ աւելի հասկանալի է ու մատչելի նրանց... Արտասահմանում մենք տեսած ենք ժողովներ (օրինակ Շվէյցարիայում), որտեղ հրապարակական նստի ժամանակ գործածական էին երեք լեզու...

Նմանապէս մի ուրիշ պատճառ կայ, որ մեր պատգամաւորները չեն համարձակվում խօսել հրապարակապէս՝ այդ այն զգացմունքն է, որ ասիացու մեջ դարերով արմատացած լինելով, մինչև այսօր տիրում է մերոնց վրա՝ երկիւղը ազանների առաջ ձայն տալու, անկարելութիւն յաղթել իր մեջ սորկական զգացմունքը...: Յիշեցնում ենք մեր պատգամաւորներին, որ շուտով պիտի շնորհված լինի մեզ քաղաքային ազատ ինքնավարութիւնը... այդ տեսակ երկիւղը իր միտքը յայտնելու, որտեղ որ ազանիր են խօսում, որք գուցէ իրանք բոլորը չեն հասկանում սեփական առածից, Այդ տեսակ երկիւղը, կրկնում ենք, արժանի չէ ինքնավարութեան ներկայացուցիչների...

Վերջապէս մենք խոստովանում ենք, մենք շատ ժողովներ տեսած ենք ամբողջ Եւրոպայում՝ սկսած ազգային և քաղաքային ժողովներից, մինչև մշակների ժողովները,—բայց երբեք պատահած չենք այնպիսի ժողով, որտեղ նախագահը ստիպված լինէր բոլոր ժամանակ ինքն խօսելու ժողովի անդամների լռութեան պատճառով:

Ամեն տեղ նախագահ առաջարկում է նախ և առաջ ամենքին յայտնվելու, կառավարում է վիճաբանութիւնները և արդէն յայտնած մտքերից դուրս է բերում միջին միտքը, ձևակերպում է ժողովի վճիռները:

Կրկնում ենք՝ ցանկալի կը լինէր որ մեր քաղաքային վարչութեան ընտրեալները հասկանային իրանց իրաւունքները:

*) Օրինակ նորերումս քուէարկութեան առաջարկվեցաւ հարցը՝ հարկաւոր է թէ ոչ քաղաքի հաշվով նախապատրաստական հետազօտութիւններ անել ջրի և գազի մասին: Իսկ քուէարկողներից մինը համոզված էր որ քուէ գցելով իր համաձայնութիւն է տալիս Թիֆլիսում ջրանցք չինելու համար:

Ո՞Վ Է ՄԵՂԱՒՈՐ

Ընթերցողը „Մշակի“ 9-դ համարում տեսաւ մեր այժմեան հոգևորականութեան ամենածիշդ պատկերը. յիրաւի շատ խիստ է „Մշակի“ դատավճիռը հոգևորականութեան դէմ, բայց ինչ անես. մեր հոգևորականութիւնը շատ խուլ է երևում մեզ և քաղցր յորդորանաց ձայնին:

Տարակոյս չկայ որ „Մշակի“ ներկայացրած այս պատկերը մեր համայն հոգևորականութեան չէ վերաբերում. „չկայ կանոն առանց բացառութեան“ ասում է առածը. պէտք է խոստովանենք որ կան յիրաւի հոգևորականներ՝ որոց ծառայութիւնը չը գնահատելը մեր կողմից աններելի սխալանք կը լինէր. բայց աւաղ, նոցա թիւը դժբախտաբար խիստ աննշան է և այն էլ աչքի փուշ է հոգևորական դասի մեծագոյն մասի համար, որոց իսկ վերաբերում է „Մշակի“ արդար դատավճիռը:

Այս առաջին անգամն չէ որ հոգևորականութիւնը մեր գրականութեան մէջ տեսնում է իւր պատկերը. նորա բաջագործութիւնքը վաղուց մեծ նիւթ են դառել մեր գրականութեան մէջ: „Խուսխափայը“ որոյ ծառայութիւնը անմոռանալի պիտի լինի ամենայն Հայի սրտում, այս նիւթն էր նուիրել իւր գործունէութեան ուղղութիւնը, իւր գլխաւոր նպատակը: Այս նիւթը սահմանափակուած չէ միայն „Խուսխափայի“ էջերով. 1) նա այնքան ընդհանրացած կարող է համարուել որ ժողովրդական երգերում ևս ունի բռնած իւր արժանաւոր տեղը. ամենայն Հայի ծանօթ ազգային բանաստեղծ Աէյեադն (Մադաթեանց) իւր երգերից մինի մէջ (որ գրուած էր 1858 թուին) ներկայացնում է մեզ հոգևորականի կենդանի պատկերը. 2) „Ռամառ Քաթիպան“ նոյնպէս ներկայացրել է մեզ „աբեղայի“ պատկերը: Վերջապէս՝ „սար ու ձոր, տէրտէրի փոր“ ասում է ռամկական առածը, որից պարզ երևում է ժողովրդեան հայեացքը հոգևորականի վերայ:—

Ժողովրդեան կենդանի ձայնը ամենուրեք բողոքում է հոգևորականաց դէմ. ում կամիք հարցրէք հոգևորական դասի վերայ ոչինչ չէք լսել, բայց եթէ ոչ դանգատ նոցա պակասութեանց վերայ, նոցա ժողովուրդը կողոպտելու վերայ և այլն և այլն. միով բանիւ հասարակական կարծիքը հոգևորականութեան օգտին չէ:

Այժմ մենք աշխատենք քննել, թէ ինչո՞ւց է այս բոլորը յառաջ գալիս, թէ ինչո՞ւ հոգևորականաց և աշխարհականաց դասերը միմեանց այսպէս խորթ են, ինչ է սորա պատճառը, ո՞վ է այստեղ առաւել մեղաւոր, ժողովուրդը թէ հոգևորականութիւնը, թէ երկուսն էլ:—Սկսենք նախ նորանից թէ ո՞վ են եղել ց'արդ (գուցէ և յետոյ պիտի լինեն, ժամանակին ենք թողնում վճռել) մեր հոգևորականութեան կոչում ընդունողները: Աշխարհօրէն առած կայ որ շատ ուսում առնողին կ'ասեն. „վարդապետ հօ չի դառնալու“ բայց այս առածը, կարելի է առանց այլ և այլութեան ասել, լոկ խօսք է դառել այժմ մեզանում, որ զուարճախօսութեան մէջ է բերվում առանց ամենայն մտքի, կրկնում ենք այս մի լոկ ղօղ է մեզանում որ հնումն, այո, պիտի ունենար մի միտք, մի նշանակութիւն և որ այժմ միայն նոյնժամանակեայ գիւղում թերևս ունենայ իւր առաջուայ միտքը, որովհետև մեր գիւղօրայքում գրէթէ միայն քահանայք հմուտ են կարդալու և գրելու՝ որ այնտեղ գիտութեանց Ա և Բ-էն է, այս պատճառաւ իսկ այնտեղ ամենայն կարդացողի „տիրացու“ են անուանում: Իսկ ինչ որ կը վերաբերի քաղաքների ժողովրդեան, նորա մէջ այս առածը, աւաղ, վաղուց արդէն տեղի է տուել մի նոր և շատ ճիշտ առածի. „տէրտէր հօ՞ կը դառնայ“: Պարզ և շատ պարզ է սորա միտքը, որտեղ մի ծոյլ, անհոգ և բոլորովին ապէտ ու անբարոյական պատանի է ճարվում, որի մասին երկմտվում են և մտատանջվում են նորա ծընողքը և բոլոր ազգականքը ու բարեկամները՝ որք հաստատ համոզված են որ նորանից մարդ չի դառնալ ժամանակին, որ նա անընդունակ է որ և իցէ գործունէութեան, որ նա ժամանակին չէ կարողանալու նաև իւր կեանքի ամենակարևոր պիտոյքը հոգալու և այլն...ինչ էք կարծում, ինչ է լինում նորա վերջը...յանկարծ նորա և նորա շրջապատողների մէջ մի

1) Խոստովանում ենք՝ որ մենք անծանօթ ենք մեր տաճկաքնակ եղբարց գրականութեան հետ:

2) Տես «Նոր Քնար Հայաստանի» Սէյեադի երգերն. տետր. բ. էջ 144 և 33.

բոլորովին նիւթական նպատակը դէպի ամուսնական կապը, մինչ այն աստիճան կուրացրել են թեթևամիտ, բայց մի և նոյն ժամանակ կրթուած երիտասարդին, որ նա արտասուքը աչքերում թողում է և հեռանում է Նատօից...

IV.

«Քանդուած օջախի» մէջ բոլորովին հակառակը Օսէփին, որպէս նորա հակապատկերը, հանդիսանում է մի այլ տիպ—«Լիպրօինց Մաթուսի վուրթի Փարսեղը»: Այդ անձնաւորութիւնը մի հարազատ ծնունդ է մեր անկարգ, փչացած, հասարակական կազմակերպութեան: Սնուելով, զարգանալով անբարոյական շրջանի մէջ, ուր միշտ խաբում են, կողոպտում են, մի խօսքով, ամէն կեղծաւոր միջոցներ գործ են դնում միայն արծաթ որսալու նպատակով, Փարսեղը կազմել է իւրեան մի ամբողջ գաղափար, թէ աշխարհումս սուրբ բան չը կայ: Հիմնուելով այդ վարդապետութեան վերա, Փարսեղը իւրեան ներելի է կացուցանում բոլոր անարգար հնարները հարստանալու և նա հասնում է իւր նպատակին: Ծածկելով իւր կեղծաւոր անցեալը ոսկու թիթեղի տակ, փինաչի Մաթուսի տղան հանդիսանում է որպէս պատուաւոր քաղաքացի, նա ստանում է վարկ և կչիռ, նորան պատւում են և երկրպագում են: Նորա առևտրական խանութը պատկերացնում է այն հիմնարկութեանը, եթէ կարելի այդպէս ասել, այն ըշկօլան, ուր պատրաստւում են այդպիսի փարսեղներ, այդպիսի պատուաւոր քաղաքացիք: Խարէութիւնը, ստախօսութիւնը և խորամանկութիւնը՝ գլխաւոր դասախօսութեան առարկայքն են, որք քարոզվում են այդ ըշկօլայի ամբիոնից: Փարսեղը գլխաւոր պրօֆեսորի դերն է խաղում: Նորա աշակերտները հպատակում են նորան, որպէս մի բարձր հեղինակութեան: Փարսեղը գովում է իւր մեծ աշակերտի Դարչօի, այդ պրիվատ-դոցենտի յառաջադիմութիւնը իւր ուսման մէջ և նախագուշակում է նորա բախտաւոր ապագան, որին նա մի օր կը հասնէր այդ կեղծաւոր ճանապարհներով: Փարսեղը նախատում է, մինչև անգամ ծեծում է, իւր դուքնի փոքրիկ աշակերտ անմեղ Միխօին, նորա անընդունակութեան համար, որ նա չէր կարողանում կտաւը ձգելով, և արշինի տակ սըլլացնելով, օրինակի համար, տասը գազը՝ տասներկուսի տեղ ծախել: «Դուն մարթ չիս դառնայ» ասում է ուստան խեղճ աշակերտի ականջներին ձիգ տալով:

Աչքի առաջ ունելով այդպիսի Փարսեղները, աչքի առաջ ունելով նոցա առևտրական խանութները, ուր պատրաստվում են իւրեանց նման վաճառականներ, ինքն ըստ ինքեան պարզվում է այն հարցը, թէ ինչու մեր, հայերիս մէջ շատ փոքր են թւով օրինաւոր և իւրեանց գործը խղճմտանքով վարող առևտրական մարդիկը: Ցայտնի բան է, որ Օսէփները մի մասնաւոր բացառութիւն են կազմում այդ փչացած դասի մէջ: Նոքա, լինելով փոքր ի շատէ իւրեանց խղճմտանքով կենդանի մարդիկ, չեն կարողանում ազատ մրցութիւն անել ամենայն խաբեբայութեամբ զինուորուած բազմութեան հետ, և նոքա ընկնում են: Ահա գլխաւոր անբախտութեան պատճառը Օսէփի և նորա ընտանիքի:

V.

Փարսեղը այն է իւր ընտանիքի մէջ, ինչ որ է իւր առևտրական խանութումը: Նա կամենում է այնպէս «գլխիցը ռադ անել» իւր աղջիկը—տան անպէտք վաճառքը, որպէս նորա ուշիմ աշակերտ Դարչօն «սաղացրեց» փթած ապրանքը խեղճ սըղնախեցու վերա ծախելով: Նա կամենում է և այդ առևտուրի մէջ մրցութիւն անել իւր հակառակորդի հետ: Այդ ձեռնարկութեան մէջ նորան գործակից է լինում իւր կինը՝ Քալին: Նոքա միասին խորհուրդ են անում խլել Օսէփի և նորա կնոջ Սալոմէի ձեռքից, նոցա աղջկայ Նատօի նշանածը՝—Ալեքսանդր Մարմարովին: Աշխահի ամէն բաների չինուելու և քանդուելու գլխաւոր ուժը միայն փողի մէջ ճանաչող հայ վաճառականը ձեռք է առնում այդ զօրաւոր գործիքը: Նա խոստացել էր տալ Մարմարովին 100 թուման աւելի, քան Օսէփի խոստացածը, այլ և ամենայն խորամանգ հնարներով աշխատում է վերջինիս զրկել իւր նիւթական միջոցներէն, կոտրել նորա վարկը առևտուրի մէջ, որպէս զի նա չը կարողանայ վճարել խոստացած արծաթը իւր փեսացուին. Ցիշեալ դաւադրութեանց մէջ փոքր չէ օգնում Փարսեղին նորա աշակերտ Դարչօն, որը սկսում է սուտ լուրեր տարածել Օսէփի գործերի աւերուած վիճակի մասին, և հրապարակաւ պահանջել այն գումարը, որ Օսէփը պարտական էր իւր ուստային: Փարսեղը իւր կողմից ուրանում է Օսէփից որպէս գրաւ ստացած «չարչի բաթները» և գործը դատաստանին հասցնելով. Օսէփի դուքանը կնքել է տալիս: Օսէփը սնանկանում է: Եւ նորա աղջիկը Նատօն, որպէս յիշեցի, զրկվում է յիմար և մի և նոյն ժամանակ շահասէր Մարմարովի կինը լինելուց:

Իհարկէ Օսէփի սնակութեան գլխաւոր պատճառը պէտք է որոնել, ոչ միայն Փարսեղի չարամտենք դաւանագործութեանց մէջ, որ նա վերջինիս մի հարուածքովը կլորեցաւ դէպի սկումն, այլ նորա գործերի անհաստատ և փթած տրամադրութեան մէջ, որոնք շատ տարիների հասարակական և տնտեսական պայմանների հետևանքներ էին, որոնց ակամայ կերպով ենթարկուել խեղճ Օսէփը:

VI.

Որպէս երկրորդական տիպեր «Քանդուած օջախի» մէջ հանդիսանում են Օսէփի կողմից՝ Գէվօն նորա մտերիմ բարեկամը, իսկ Փարսեղի կողմից՝ Գիժ Մօզին՝ նորա մերձաւոր ազգականը: Գէվօն երևում է մի թոյլ բնաւորութիւն, թէ և բարի և խղճմտանքով մարդ: Նա իւր բարեկամի դժբախտութեանը չէ կարողանում այլ բանով օգնել, միայն նորա սնանգանալու ժամանակ բաւականանում է նորանով, որ չէ ցանկանում պահանջել նորանից այն գումարը, որը Օսէփը պարտական էր իւրեան: Իսկ Գիժ Մօզին չէ կարելի ասել, թէ իսկական տիպ է, նորան կարելի է համարել, մի երևակայական մարդ, որին ստեղծել է հեղինակի քանքարը, Փարսեղի բոլոր չարագործութիւններին և նորա կեղծաւորութիւններին թարգման լինելու:

Իսկ ինչ որ վերաբերում է «Քանդուած օջախի» բեմական նշանակութեանը, պէտք է ասել, որ նա յօրինուած է բաւականին գեղարուեստական կերպով: Տիպերը հանդէս են դուրս գալի խիստ յատկանիշ բնաւորութիւններով. իսկ լեզուն, խօսքերը, արտայայտութիւնքը՝ հնչվում են ժողովրդի սրտի և հոգու խորքից: Զանձրացնում է միայն մոնոլոգների երկարութիւնը, և էֆֆէկտը վերջանալու միջոցին խիստ սառն է, երբ այն տխուր դրամատիկական րոպէում, որ կործանվում է Օսէփի տնտեսական կեանքը, լօտօխալ կնիկները նորից սկսում են վիճել իւրեանց անպատւութեան մասին որ զրկուեցան իւրեանց զուարճութիւնից:

Վերջացնում եմ իմ նկատողութիւնները այդ խօսքերով. որ «Քանդուած օջախը» է մի ցաւալի ողբերգութիւն, որ պատկերացնում է մեր ժողովրդի քանդուած դրութեան տխուր կործանումը, և նորա անկումը թէ բարոյապէս և թէ նիւթականապէս....

Մելքզադէ

կենսատու լոյս է ծագում, ի՜նչ լոյս...„տէրտէր հօ՞ կը դառնայ": Իսկոյն մեր կենդանի մեռեալը նոր կեանք է ստանում և առաջին քայլն անում է դէպի իւր գործունէութեան ասպարէզը. Նա դառնում է տիրացու՝ որը ինչ եղած չ'եղածը քաջ յայտնի է ամենայն Հայի: Մի քանի տարի քաշ գալով եկեղեցւոյ բակերում, մի քանի շարականների ձայներ թութթակօրէն սերտելով նա արժանանում է „ուրարակիր" կոչուելու... այնուհետև մնում է միայն

Փողը ծըլընկ
կարգը տըլընկ,

Որ նորա անարժան ճակատի վերայ դրոշմուի քահանայի սուրբ կոչումը, որ տիրացուն կամ տէրտէրացուն լինի տէրտէր: Առաջուայ շուկաները չափողը, ո՞ գիտէ ո՛վը, այժմ ստացաւ պատկառելի դէմք, նա արդէն սեպհականացրեց իրեն մի այլ ձև „Հայր մեր" ասելու, մի այլ ձև ևս „ձայնը բարձրացնելու, ցածրացնելու և կլկլացնելու" որ է շարական երգելու, հագաւ փարաջուն, այնուհետև տէրտէր է ու տէրտէր, տէրտէր միայն արտաքին արարմամբք, թէ չէ „զէմլէն կիկօն, զէմլէն կիկօն":

Գանք այժմ մեր պահանջներին նորանից՝ նա պիտի մեր ժողովրդեան վերայ լինի կատարեալ հովիւ, նա պիտի լինի ժողովրդեան ուսուցիչն էլ, դաստիարակն էլ, մասամբ բժիշկն էլ, միով բանիւ՝ այն ամէնը՝ որոնցից ոչ մինն էլ չէ: Յետոյ՝ կարո՞ղ է „զէմլէն-կիկօն" այս պահանջները լցուցանելու...էլ ինչո՞ւ էր նա քահանայ ձեռնադրվում. ոչ ապաքէն դա այն կենդանի մեռեալն է որ գործունէութեան ս'րասփից փախչելով ի՜նչ ի՜նչ գլխացաւանքով, ի՜նչ ծըլընկ-տըլընկոցով կարողացաւ իւր համար անմատչելի ապաստան գտնել փարաջուի, այդ առասպել „աներևոյթ գտակի" իրաւացի ընկերի մէջ...

Այժմ բուռականին դժուար հարց. ո՞վ է մեղաւոր.

Ժողովուրդը, որ բոլորովին անհոգ է ո՞ւմ և ի՛նչպէս (նոցա հաւանութեամբ) են նոցա վերայ հովիւ կարգում, որ կոյր է բոլորովին իւր օգուտը ճանաչելուց, որ միանգամայն ճակատագրին է յանձնել իւր վիճակը, որ „եախէն հեռու՞է քաշել" ամենայն հասարակական գործերի տէր լինելու իրաւունքից, որ, կարծես, յաւիտեան „օրօր" պիտի լսի ճակատագրից:

Ժողովո՞ւրդն է մեղաւոր, թէ

Պահանջն, այն խեղճ կենդանի մեռեալ զէմլէն-կիկօն հա՞, որ իւր սոված փորի պահանջը լցուցանելու համար հագեւ դիւթական խալիչայ գտաւ: Ընթերցողին ենք թողնում պատասխանել այս հարցերին. իսկ ժողովրդեան խորհուրդ կը տայինք քիչ խնայել իւրեանց լեզուներին՝ ապատելով նոցա ամենայն օր մեծ պասից երկար քարոզներ կարդալուց քահանայից վերայ, ըստ որում նոցա քարոզները լոկ խօսքեր են միայն որք նոցա ծնօտներն իզուր յոգնեցնում են, այսօր պատրաստ է ամենաշատ խօսողը գնալ և նորընծային ժամումը ժամոց տալ, եթէ լսի որ եգուց ևս ձեռնադրութիւն կայ, եգուց էլ կերթայ առանց երբէք հետաքրքրուելու ո՞վ է ձեռնադրվում. Նորան պէտքը չէ, միայն կը տեսնի ո՞ւմ որ ձեռնադրեցին, այն օրից սկսեալ տէրտէր պիտի լինի. „էհ, ի՞նչ կայ, օրհնեա՛ ի Տէր կ'ասենք" մտածում է ժողովուրդը ձեռնադրութեան ժամանակ. յետոյ խօսում, խօսում ու էլի գնում մի նոր ձեռնադրութիւն տեսնում: Ոչ, սիրելի ժողովուրդ, աշխատիր ուրիշ հնար որոնելու արժանաւոր քահանայք ունենալու համար, գուցէ չես իմանում որ տէրտէրներից առաւել մեղաւոր կա՞յ որին դու այնքան մեղաւոր չես կարծում. հնարք որոնեցէք որ արժանաւոր մարդիք միայն ձեռնադրուին: Բայց կացէք, ես կարծես մոռացայ իմ հարցը՝ թէ ո՞վ է առաւել մեղաւոր: Ընթերցողը, կարծեմ, որոշեց արդէն թէ ո՞վ է մեղաւոր՝ ժողովուրդը, թէ „զէմլէն-կիկօն":

Ընթերցողը պատասխանում է թէ՝ երկուսն էլ մեղաւոր են, որովհետև, այստեղ միայն ժողովրդից և քահանայից է կախված բոլորը:

Բայց...

Միւս անգամ մեք կ'աշխատենք ըստ կարողութեան պարզել, թէ ինչո՞ւ միայն շրջամոլեին է քահանայութեան վազում:

Ծ.

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

Մեր Գանձակու ժողովուրդը, որոյ եկեղեցին, և սրբոց մասունքները չբաւականալով, յաճախում է նա ևս աւերակ պատուհաններին՝ ուխտադրութեան համար, որտեղ գտնվում են կամ մէկ փայտեայ տուփ (զութի) կամ մէկ թաշկինակ (եաղլուխ), ընծայուած ի վաղուց այն պատուհանաբնակ աներևոյթ սուրբին, և չատերն բոլորովին դատարկ, միայն լինում են յաճախ վառած մոմերի ծխով սևացած և մրոտած: Ամէն մի քուչայում կայ իւրեան յատկացած այդպիսի ուխտատեղերը: Հինաւանդ պառաւները պատմում են, իբր թէ՝ այն պատուհաններում երբեմն պահուած է եղել սրբոց մասունքներ, կամ աւետարան, և այժմ կատարվում էին հրաշագործութիւններ: Այդպիսի ուխտատեղերից ամենանշանաւորը մեր քաղաքում համարվում է սաբսլարի ասուած քուչայում մէկ պատուհան, որին սպասաւորում է որպէս զանդիկ (զուլ) այն տան տիրոջ ամուրի մնացած պառաւ աղջիկը: Որպէս թէ այս սուրբը, որին ասում են պապ, երևում է նորան երբեմն երազում, և երբեմն հանդիսացած ուխտաւորների առաջին՝ նա ուշաթափուած՝ գուշակում է իւրաքանչիւր ուխտաւորաց ապագան, որոնք յաճախում են չաբթէն գոնէ երկու երեք անգամ, վառելու մոմեր բերելով, և մատաղ կտրելով, լսում են զանդիկ օրիորդի մարգարէութիւնքը: Իսկ անունէր եկող ուխտաւորներին այն պառաւած աղջիկը սպառնում է, այսահարուած գետնին թաւալելով, որպէս թէ այն պապի բերանից զանազան պատիժներ: Եւ այդպէսով չեն պակասում ամէն չաբաթ նորա մատաղները: Մանաւանդ որ, ասում են, այն պապը չի ընդունում, որ մատաղ բերողը ինքը մորթէ, այլ ընդունում է՝ երբ իւր զանտիկ պառաւ աղջիկն իւրան ձեռքով կը մորթէր մատաղը. և կը բաժանէր: Եւ եթէ պապը հրամայեց, պառաւը մատաղ բերողին մէկ, կամ երկու կտոր միս կտայ ուտելու, եթէ ոչ. նա գուշակում է, թէ՝ սուրբը քեզ հրամայում է անճաշակ կատարես ուխտդ:

Տեղոյս Յաջորդը, տեսնելով այդ սնոտիապաշտութիւնները. անցեալ ապրիլի 29-ին հրամայեց քահանայից իւրաքանչիւր ծուխի, որ ուխտատեղի դարձած պատուհանները խափանեն, զութիները և եաղլուխները վերցնեն, խափանելով ուխտաւորների մոլեռանդութիւնը:

Մէկ մանկահասակ օրիորդ, ամուսնացած երկրորդ անգամ, ամուսինը մեռնելով, մնում է այրի հինգ տարի. և ոչ ոք չէ ցանկանում նրա հետ ամուսնանալ: Յուսահատուած դիմում է նա ուխտ այն պատուհանին, որին կոչում են պապ և դնում է դրա ուխտատեղում՝ (յանձնելով պառաւ աղջկան) իւր կրծակալ շարած 18 հատիկ ոսկիքը. որպէս թէ, երբ կատարեց պապը իւր խնդրուածքը, հասցնելով նորան մի նոր ամուսին, այն ժամանակ ընծայ լինին ոսկիքը պապի պատուհանին: Երկար ժամանակ սպասելով, ողորմելի այրի մանկահաս կինը՝ տեսնում է, որ պապը չէ կատարում նրա ուխտը: Իսկ երբ քահանայքը արգելում են այնտեղի ուխտագնացութիւնը, այրին դընում է յետ առնել իւր ոսկիքը. և ի՛նչ է լսում, իբր թէ ոսկիքը այն պառաւ աղջիկը վատնած է պապի պաշտօնի համար: Այրին ստիպում է, որ ոսկիքը յետ տայ, ասելով, թէ պապը ուխտս չկատարեց: Իսկ պապի հին սպասաւորուհին պատասխանում է թէ՝ դու անարժան էիր երրորդ ամուսնոյ, քո փոխարէն քո քրոջը արժանացրուց, որ այժմ նշանուած է: Վիճաբանութիւնը երկարելով գանգատը հասնում է Յաջորդին՝ և նա հրամայում է՝ յետ տալ ոսկիքը: Ընդիմանում է ոսկիքը վատնող պառաւած կախարդը: Այժմ մընում է դատարանին յայտնելու:

Բէուկեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Գանձակից գրում են մեզ՝ սորանից չորս տարի առաջ Թիֆլիսի Մետեխի բերդից փախած մի երևելի աւազակ Մարտիրոս Թոփալ-Հաթամեանցը, որ այսքան երկար միջոցում քաղաքական իշխանութեան ուշադրութիւնը իւր վրա էր դարձած, բռնվեցաւ տեղոյս գուբերնատորի հրամանաւ: Բռնողը էր Սուլթան-Բէգ Մելիք-Հախնձանեանցը, որ կատարեց այդ քաջութիւնը ներկայ ապրիլ ամսոյ 25-ին գիշերը և յանձնեց նորան քաղաքական իշխանութեանը: Աւազակ Մարտիրոսը Գանձակեցի է: Հասարակութիւնը, որպէս պարոն Գուբերնատորին նոյնպէս և պարոն Հախնձանեանցին պարտական է իւր լիաբերան շնորհակալութիւնը:

* * *

Այս մայիս ամսի 21-ից սկսվելու են Թիֆլիսի Ներսիսեան ազգային-հոգևոր դպրոցում աշակերտաց հարցաքննութիւնները:

* * *

Բագուից գրում են մեզ, որ տեղիս երկսեռ ուսումնարանների համար տեսուչ հրաւիրվեցաւ պ. Յովսէփ Մէլիք-Բէգլարեանց, որ և ընդունեց այս պաշտօնը:

* * *

Արվեստագործական ուսումնարանին վերաբերեալ պրօէկտը բոլորովին այլ կերպարանք ստացաւ: Բուն ուսումնարանը կունենայ մասնագիտական արվեստագործական պրօգրամ, և բացի սորանից կը լինի տարրական ուսման ընթացքով պատրաստական դասատուն, որտեղ կը սովորեցնեն բացի ռուսերէնից, հայերէնը և վրացերէնը: Բացի յունադաւան կրօնքից կը լինի և հայ-լուսաւորչական կրօնուսոյց: Մանրամասները ուրիշ անգամ.

* * *

„Указатель по дѣламъ печати" պարբերական հրատարակութեան մէջ (№ 7) կարդում ենք հետևեալ կարգադրութիւնը:

Գլխաւոր կառավարութեան մէջ մի քանի տեղերից ստացած տեղեկութիւններից երևում է, որ ցենզուրային կանօնադրութեան 55-որդ յօդվ. որի զօրութեամբ տեղական պօլիցիան պիտի քննի ամեն տեսակ աֆիշներ և մանր յայտարարութիւններ, անկանօն կերպով է գործ դրվում: Պօլիցիան քննում է միայն այն յայտարարութիւնները որք պիտի տպվին առանձին թերթերով, իսկ յայտարարութիւնները որք տպվում են պարբերական հրատարակութիւնների մէջ քննում է ոչ թէ պօլիցիան, այլ ցենզուրան: Ինկատի ունելով այդ տեսակ ինքնակամ բացատրութիւն, որ չէ հետևում օրէնքի բովանդակութենից (Т. XIV. Св. Зак.) որ ուղղակի պօլիցեային պարտաւորեցնում է քննել «ամէն տեսակ աֆիշներ և մանր յայտարարութիւններ» չը նայելով ինչ ձևով կը տպվեն նրանք, տպագրութեան գործերի գլխաւոր կառավարութիւնը պատիւ ունի խնդրել որ այսուհետև ոչ մի յայտարարութիւնը չը տպվի առանց տեղական պօլիցեայի նախաքննութեան, բացի միայն մատենագրական յայտարարութիւններից, որոնց քննելը ըստ էութեան պատկանում է ընդհանուր ցենզուրային:

* * *

Մայիսի 11-ին, գիշերվայ ժամը 1-ին, Նորին Բարձրութիւն կովկասեան ՓՈԽԱՐՔԱՅՆ հասաւ Թիֆլիս:

* * *

„Тиф. Вѣст." լրագիրը հաղորդում է որ անգլիացի պ. պ. Լօալ և Պրէտիման դիտաւորութիւն ունեն ձիաքաշ երկաթուղի շինել Թիֆլիսում: Պարոններից առաջին փօթի-Թիֆլիսեան երկաթուղու շինողներից մինն է:

* * *

Աղդաշից հաղորդում են թէ՝ այս տարի այն կողմերում եղանակն անձրևային էր. չերամի որդները առ այժմ չատ յաջող են. Նմանապէս լաւ է այնտեղի վարուցանքը, այնպէս որ կարելի է յուսալ որ լաւ առատութիւն կը լինի:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՄԵԼԻՏԻՆԷԻՑ

Բ.

Բոլոր Մելիտինոյ նահանգին մէջ չորս տեղ Քիւրդեր կան: Մելիտինայէն դէպի արևելք գըտնուած Շուրայ և Իզօլի կոչուած գաւառաց Քիւրդերի վերա այնքան ուշադրութիւն դարձնել հարկ չէ, ըստ որում թէև նոքա ամենայն ժամանակ վայրենութիւններ արած են և կանեն, բայց և այնպէս իրանց բնակութեան տեղը այնքան լեռնային չլինելով, խիստ նեղութիւններ ալ չեն տուած այլ ժողովրդոց: Մի դար մեր ժամանակէն առաջ նոքա ունեցել են գրեթէ կատարեալ անկախութիւն, զոր կորցրած են վերջին Սուլթան Սելիմի օրօք: Սակայն այս հարուածը նոցա համար վերջնական չէ եղած: Սուլթան Մահմուդի թագաւորութեան առաջին տարիներին նոքա կըրկին անկախ էին, կառավարուելով Խանպէկ օղլի Խանպէկ անուանեալ Քիւրդի իշխանութեան տակ, որ ամբողջ այն նահանգի ժողովրդոց կենաց պարագաններին մէջ մեծամեծ դերեր է խաղացած: Նորան ահէն և երկիւղէն այն նահանգի մէջ Հայք անոր ժամանակաւ մի կերպ ապահովութիւն են վայելած Ենիչերիների նեղութիւններից:

Սուլթան Մահմուդի օրօք Օսմանեան զօրապետ Ռեշիդ փաշայի մոհիրդար (կնքապահ) Մուհամէդ բէկը 1834 թուականին այդ քուրդերը վերջնական կերպով նուաճեց, և Խանբէկ օղլին բռնելով, սպանել տուաւ չէնկել անուանեալ սոսկալի պատիժով:

Մելուքանու կամ Պեկ-դաղու լեռան Քուրդերի վրա առանձին խօսել հարկ չէ, վասնզի նոցա բախտն ամենայն ժամանակ կապուած է եղած Աղձատաղու լեռան նշանաւոր Քիւրդերի վիճակին հետ: Ամեն անգամ Աղձատաղու վրա արշաւանք լինելիս, Մելուքանու վրա ալ եղած է: Առաջինների մէջ անկախութիւն թագաւորելիս, երկրորդների մէջ ալ տիրած է: Այնտեղ անկարգութիւնները բազմանալիս. այստեղ ևս չատացած է. կարճ ասելով, կարծես թէ, Աղձատողը Մելուքանու խորհրդանշանը եղած լինի:

Այս սարերէն (Աղձատաղէն) լեռնային ճանապարհով երկու օրէն մեր Զէյթունը կգնացուի. իսկ այս վերջինէն նոյն կերպով երկու օրէն հռչակաւոր Ղօզանայ լեռները կհասնուի: Ուրեմն այս երեք լեռները միմեանց կպած լինելով՝ նոցա բնակիչներն ալ դրացի են: Ահա թէ ինչի համար նոքա դարերով իւրեանց անկախութիւնը պահած են, չահուելով ի հարկէ միւս կողմէն Տէրութեան թուլութիւններէն:

Աղձատաղայ լեռների վրա Քիւրդերի երեք ցեղեր կան, որ բոլորը միասին մօտ 130 գիւղ են: Քիւրնեցիք 60 գիւղ են. որոնց հաւատքը Սիւննի է. Քիւրաճուկցիք 40 գիւղ և Դրըժանցիք 30 գիւղ են: Այս վերջին երկու ցեղերը թէ իրանցմէ և թէ Օսմանցիներէն Ղըզլպաշ կկոչվին, իսկ Հայք նոցա կարմիր գլուխ կանուանեն:

Քիւրնեցոց նշանաւոր պեկերն են Ալխաս, Պեքեր, Օմար աղաները և Լաւանդ-օղլին: Քիւրաճիւկցոյը Ալիոյ և Պեյլիկ աղաները. իսկ Դըրժանցոյը Դելի Սըլոյ կոչեցեալ քիւրդը:

Հին ժամանակներէն ի վեր, ոչ միայն Մելիտինոյ և նորան շրջակայքի Հայք, այլ և Ակի, Արապկերի, Ագիեամանու, Պեսնու, Դիվրեկու, և այլ չատ տեղերու մեր արենակիցքը սոսկալի նեղութիւններ ու չարչարանքներ կրած են առ հասարակ Մելիտինոյ նահանգի քիւրդերէն, մանաւանդ Աղձատաղցիներէն: Սակայն, արդարութիւնը կը ստիպէ մեզ ասել, թէ չատ անգամ նոյն իսկ Օսմանցի ժողովուրդն ալ այս քիւրդերէն չարիքներ կրած է:

Պատահած են օրինակներ, որ այս ինչ քիւրդ պեկը, նստած իր ձին, այն ինչ քաղաքի, կամ գիւղի մօտէն, կամ մէջէն անցնելիս, գուցէ զուարճութեան համար՝ իւր տեգը հայ մանկան փորէն ցցելով, դրած է իր ուսին վրա ու այնպէս հեռացած է: Եւ սակայն տէրութեան ներկայացուցիչը չէ կամեցած, կամ առաւել ուղիղն ասելով, չէ համարձակած բերան բաց անել: Պատահած են չատ անգամ, որ այդ Քիւրդերէն մէկը, կամ մի քանիսը բռնուած և բանտարկուած են այս ինչ կամ այն ինչ քաղաքի մէջ: Սակայն այս լուրը այն լեռան քուրդերուն հասածին պէս, իսկոյն նոքա, պէտք եղածին չափ անձինք սպառազինեալ, նստած են իրանց ձիերը, մտած են քաղաք, և բունի բանդի դռները ջարդելով, ազատած ու տարած են իրանց մարդոց: Եւ այսպիսի դէպքերին քաղաքի դայմագամը կամ մուդուրը, որք կառավարութեան ներկայացուցիչներ են, միշտ փախստական եղած թագնուած են: Ահա թէ ինչ դրութեան մէջ էր յիշեալ տեղերքումը Հայերի վիճակը: Տանջուելով միշտ այդպիսի բռնաբարութեանց մէջ, յայտնուեցան մերայիններից քանի քանի ազգային մարտիրոսներ և նահատակներ, որոնք Հայի ազգայնութեան համար հարիւր անգամ առաւել նուիրական են, քան թէ մեր եկեղեցական գրքերից յիշուած բազմաթիւ Յոյն և Ասորի անունները: Սակայն մենք այդ միտքը թողած դառնանք դէպի Աղձատաղցիները, որոնք այն նահանգի քիւրդերէն առաւել նշանաւորն են: Մենք չենք կարող այստեղ նոցա դարևոր պատմութիւնը առաջ բերել: Մեր ասելիքը այս է, երբ հռչակաւոր Մահեմմեդ Ալու որդի Իբրահիմ փաշան, Սուրիէն Ասիայ մտնելով, Օսմանեան բ. Դրան վերա ահ և սարսափ էր գցած, մեր վերին յիշած Ռեշիդ փաշան, Սադուլլահ, Սարխօշ-Ալի և Արիֆ փաշաների հետ, նոր Մելիտինոյ առաջն եղած Պալուխտի անուանեալ գետակին վրա 12,0000

զօրօք բանակ դրեց։ Երբ Աղճատաղցին իր վայրենութիւնները չափազանց անկարգութիւններին հասցրած էր, Ռեշիդ իր բանակի մեծ մասը դըլխաւորապէս անոնց և մասամբ ալ այն նահանգի միւս քիւրդերի վրա քշեց։ Սակայն այս ձեռնարկութիւնը գլուխ չհանուած, ամբողջ խարբերդուցաւառը Ռեշիդ փաշայի դէմ ոտքի կանգնեց, ասելով թէ «օ Գավուր փաշասի տըր» (նա անհաւատի փաշայ է)։ Այս առիթով Ռեշիդ թողնելով քիւրդերը, շտապեց Եփրատն անցնել։ Բայց խարբերդցիք նորան վերայի լաստերը չուտով էին հաւաքած։ Ռեշիդ չվարանեց, կարելի եղածին պէս շուտ մի երկու հազարի չափ ոչխարներ մորթել տուեց, տիկեր հանել տալով, լաստեր կապել տուեց, և զօրքը անցկացնելով, փոքր ժամանակի մէջ ապստամբներին նուաճեց և խաղաղացրեց։ Այն կողմի բոլոր Հայերը Ռեշիդի վրա յարգանօք կխօսին։

Ռեշիդին կյաջորդէ Հաֆիզ 1) փաշան, որ 130,000 զօրօք կգայ հին Մելիդինոյ մէջ բանակ կդնէ։ Քանի մը ամիս անցնելէն յետ՝ այս բանակի մեծ մասը, Աղճադաղի վրա մի զօրեղ արշաւանք անելով, մեծամեծ նեղութիւններ կրելէն յետ, նոցանց կհնազանդացնէ։ Այս ժամանակն էր որ Զէյթունցի Դելի-քէշիշ մականուանեալ Հայ քահանան, Հաֆիզ փաշայի հրաւէրով, 1000 հայ կըտրիճներով՝ օգնութեան գալով, Օսմանեան զօրքին օգնելով, և սխրալի գիւցազնութիւններ գործելով Քիւրդերի դէմ, Հաֆիզ փաշայէն իր ընկերներից չատերի հետ մեծամեծ պարգևներ ստացաւ։ Աղճադաղայ քիւրդերի բերդն առնուելիս Հայ քահանան Հայ կտրիճների հետ յարձակուողներից առաջինն էր։ Սակայն այս անցքէն վեց եօթն տարի հազիւ անցած էր, Աղճադաղցին նորէն իրան Օսմանեան կառավարութիւնէն անկախ կացուց։ Արևելեան պատերազմէն մի տարի հետ, նոցա վրա մի զօրեղ արշաւանք արաւ Ահմեդ փաշան, որ քուրդերին ջարդ ու փշոր անելէն յետ կրկին նուաճեց։ Սակայն այս անցքէն մի քանի տարի յետոյ նոքա կրկին անկախի պէս էին մինչև երբեմն կարուց նահանգին մէջ հանրաւած Մադաթ բէգի եղբայր Գորգ (գայլ) մականուանեալ Իսմայիլ փաշան նորանց անկախութեանը կատարելապէս վերջ տուեց։

Յակոբ Կարապետեան։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Հռոմի Պապի ծննդեան օրը, մայիսի 13-ին սպասում են Հռոմի մէջ մի քանի պատգամաւորութիւնները։

—Իտալական „Perseveranza“ լրագիրը ասում է, որ Վիկտոր Էմմանուէլ թագաւորը դիտաւորութիւն ունի այցելութիւն անել Վիէննայ և Բէրլին քաղաքներին, բայց գործը դեռ ևս վճռած չէ, մի կողմից Իտալիայի ներքին հանգամանքների պատճառով, միւս կողմից, որ այդտեղ սպասում են թէ ինչ կերպարանք կը ստանայ Ֆրանսիայի քաղաքական վիճակը։

—Շուտով պիտի յարուցվի Բէրլինի Րէյխս-Տագում (պարլամէնտում) օրագրութեան վերաբերութեամբ նոր օրէնքի խնդիրը „Kölnische Zeitung“ լրագիրը ասում է որ բոլորը իզուր կը լինի եթէ օրագրութիւնը դարձեալ ենթարկված կը մնայ պօլիցիայի կամայականութեանը և միայն այն ժամանակ կը բարվոքվի օրագրութեան դրութիւնը, եթէ նա կը հպատակի ընդհանուր իրաւունքին և օրէնքին, ազատվելով պօլիցիայի ազդեցութենից։

—Գերմանիայում շարունակվում են մշակների խռովութիւնները և աշխատանքի դադարումները։ Կալատողները Շարլօտէնբուրգի մօտ դադարեցրին իրանց աշխատանքը պահանջելով օրվայ աշխատելու ժամերը պակասեցնել, և մի և նոյն ժամանակ երկու թալէր (երկու րուբլի) օրական վարձ։

—Գերմանական լրագիրները տեղեկանում են հաստատ աղբիւրից, որ Պարսից Շահը իր ճանապարհորդութեան մէջ պիտի անցնէ հետևեալ քաղաքներով՝ Աստրախան, Մօսկվա, Պետերբուրգ, Բէրլին, Վիէննա, Միւնխէն, Լօնդօն, Փարիզ, Հռոմ և վերջապէս Կաիրօ (Եգիպտոսում)։ Իսկ Կ. Պօլսով նորին Մեծութիւնը չը պիտի անցկենայ։ Այդ զարմանալի երևոյթը Կ. Պօլսի մէջ զանազան կերպով են մեկնում։

—Ամէրիկայում բամբակի հունձքը այս տարի աւելի էլ աջող է քան թէ անցեալ տարի։ Մինչև մարտի 28-ը ստացվեցաւ 3 միլիօն հակից աւելի։ Նաւարկվեցան 1,850,028 հակ, իսկ անցեալ տարվայ նոյն միջոցում միայն 1,555,972 հակ։

—„Memorial Diplomatique“ լրագիրը հաւատացնում է որ Եւրոպայի գլխաւոր տէրութիւնները դիմեցին մի թղթով Թիւրքիայի բարձր. Դուռնը, նրա գահաժառանգութեան ձևը այլապէս տնօրինելու մասին։

1) Այս այն փաշան է, որ ջարդ ու փշոր եղաւ Նիզիպ քաղաքին մօտ հռչակաւոր Մահմմեդ Ալու զօրաց դէմ տրուած նշանաւոր ճակատին մէջ, որ առ հասարակ Սուլթան Մահմուդին և Օսման. Բ. Դրան ծանր պարագաներին մէջ դցեց։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Շամախուց գրում են.—մի պարոն 1868 թուականին մի քայանայի յանձնում է, քարահատին պատուիրած գերեզմանաքարը երբ բերէին, գցէր հօր գերեզմանի վերա, և փոքրիկ եղբօրն էլ յանձնարարութիւն է անում որ լաւ ճաշ պատրաստէր այն օրի հանդէսին։ Պարոնը, վաճառականութեան գործով ուղևորուելով արտասահման, առ ժամանակից յետոյ երբ վերադառնում է հայրենիք, տեսանում է, որ քարը գցուած չէ հօր վերա, հարցանում է եղբօրից, նա պատասխանում է «Ես որ չը գիտէի մեր հօր գերեզմանի տեղը՝ տէր տէրից հարցրի որին յանձնել էիր, նա էլ ցոյց տուեց տեղը ու քցեցինք քարը մեծ հանդէսով»։ Զարմանալով պարոնը դիմում է քայանային ու հարցանում։ ինչպէս չէք քցել քարը ալի (հօր) վերայ . . . Քահանան պատասխանում է սառնութեամբ «Որդի քարը քցել եմ»։—«Ինչ էք ասում տէր. հօրս վերա քար չկայ».—«Կայ որդի»—«Չկայ տէր տէր»—Այսպէս անցանում է բաւական միջոց, մինչ պարոնը պտրելով գտանում է արձանագրութենից իւր հօր քարը, որը գցել էր տէր հայրը իւր քանի մի տարի առաջ վախճանուած հականուն եղբօր գերեզմանի վերա։

* * *

Ինչպէս յայտնի է քաղաքային վարչութեան մէջ սկսվել են պատգամաւորների ընդհանուր ժողովները։ Խնդիրները սրանք են. արվեստագործական ուսումնարան, ջրանցք և գազի լուսաւորութիւն, և առևտրական դատարան։ Բայց պատգամաւորները դըժուար են հաւաքվում։ Զարմանալի չէ որ այդ տեսակ նշանաւոր հարցերը նշանակվում են այդ շոգ ժամանակին. . .

* * *

Դուրս եկաւ մի նոր հայերէն գրքոյք՝ Համառօտ դասագիրք աշխարհագրութեան թարգմանեց պ. Ստէփանոս Յ. Սաֆրազեանց։—Թիֆլիս (Էնֆիաճեանցի տպարան)։—Գինն է 25 կօպ.։ Օտար քաղաքացիք կարող են դիմել այս հասցէով. Тифлисъ. Книжный магаз. С. Вартанова.

* * *

Մի անցք։ Մի պարոն երկար ժամանակ բաժանորդ լինելով մի տեղական թերթի, նորերումս դիմելով այն թերթի խմբագրութեանը խնդրում է որ այլ ևս նրա անունով չուղարկեն նրա ստացած համարը, այլ ուղարկեն նոյն քաղաքում բընակվող իր բարեկամին։ Վերջինը պատահելով խմբագրութեան անդամներից մինին, յիշեցնում է նրան իր բարեկամ բաժանորդի խնդիրքը. . . «Այո, պատասխանում է խմբագրութեան անդամը, ճշմարիտ է մեզ խնդրել է ձեր բարեկամը որ իր համարը ձեզ հասցնենք. . . բայց մեր խմբագրութեան խորհուրդը վճռած է, որ այդ անկարելի է»։—Ասում են որ այդ զարմանալի վճռի պատճառը այն է, որ պարոնը աշխատակից է ուրիշ լրագրի։

* * *

Անգլիական լրագիրները հաղորդում են մի տըխուր լուր։ Երևելի գրող և պետական մարդ Ջօն Ստուարտ Միլլ այս մայիսի 8-ին վախճանվեցաւ Ֆրանսիական Ավինիօն քաղաքում։ Նա ծնաւ 1806 թուին մայիսի 20-ին։ Իր ուսումը վերջացնելուց յետոյ նա մտաւ Օստ-Ինդեան ընկերութիւնը որ և կառավարում էր մինչև 1858 թիւը, երբ որ յիշեալ ընկերութիւնը ենթարկվեցաւ տէրութեան հսկողութեանը։ Մերժելով գրաւիչ առաջարկութիւնները քաղաքական ասպարիզում որ նրան արել էր լօրդ Ստէնլի, նա նուիրեց իրան գիտնական գրականութեանը։ Ստիւարտ-Միլլը գրում էր յօդվածներ „Edingburgher Review“ և „Westminster Review“ լրագիրներում։ Նրա „Լօգիկայի սիստեման (1843) „Քաղաքական տնտեսութեան հիմունքը“ (1848) և „Ազատութեան վրա (1859) գրքերը ամենքին յայտնի են։ 1868 թուին Ստուարտ Միլլը մասնակցում էր և իր հայրենիքի քաղաքական կեանքում, ընտրվելով անգլիական պարլամէնտի մէջ պատգամաւոր։

ՎԵՐՋԻՆ ԼՈՒՐ

ՓԱՐԻԶ (Մայիսի 14-ին) Ազգային ժողովը մի վճիռ տուեց տէրութեան դէմ։ Թիէրը հրաժարական տուեց։ Մարշալ Մակ-Մահօն ընտրվեցաւ նախագահ։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

Ուշադրութիւն դարձնելով ներքին լուրերի մէջ տպված նոր կարգադրութեան վրա յայտարարութիւնների վերաբերութեամբ, խընդրում ենք, այն անձինքներից որք ցանկանում են տպել յայտարարութիւնները մեր լրագրում, հաստատել տալ տեղական պօլիցիայում իրանց յայտարարութիւնները և ապա հասցնել խմբագրութեանը։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԹԻՖԼԻԶԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(Մայիսի 16-ին)։

ՈՍԿԻՆ, (պօլուիմպէրիալ)	6 ռ.	7½ կ.
ԲԱՄԲԱԿԸ Երևանու	4 „	10 „
„ երկրորդ տեսակը . . .	4 „	— —
„ Ամերիկայի սերմից .	6 „	80 „
ԲՈՒՐԴԸ Թուշի	4 „	80 „
„ „ երկրորդ տեսակը	4 „	50 „
„ Թարէքեամի , , , , . .	3 „	— —
ՇԱՔԱՐԸ Ռսի (Բրօցկու) . . . ,	7 „	30 „
„ „ միւս տեսակը . .	7 „	20 „
„ զագրանիցու տրանցիդ.	5 „	— —
մաքրը վճարած . . . . ,	8 „	25 „
ՇԱՔԱՐԱԻԱԶԸ Ռսի	6 „	10 „
ՂԱՀՎԱ Լիվանի լաւը	15 „	— —
„ Մօկօ, շատ լաւը . . .	17 „	— —
„ Մարտինիկոյի, ցածրը .	13 „	80 „

ԱԼԻՒՐԸ Երևանի առաջին տեսակը	1 „	45 „
„ „ երկրորդ տեսակը	1 „	40 „
ԱԼԻՒՐԸ Գեանջու հասարակ . .	1 „	65 „
„ Շորագեալու	1 „	60 „
ԳԱՐԻՆ Երևանի. ;	— —	90 „
ՊՂՊԵՂԸ	11 „	20 „
ՇԻՐՔԱԽՏԻ Հէթ. , ...	8 „	60 „
ՄՈՄ	13 „	10 „

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(Մայիսի 16-ին)

ՓՈԽԱՆԱԿ. բարամ պօլս. . . վճա. . .	6—58	
„ „ Թաւրիզում վճա. . .	4—80	
ՄԱՐՍԷԼ և Փարիզ, 100 րուբլին աժէ. .	—	—
ԼՕՆԴՕՆԻ վերա, (Օդէսայի կուրսը) 7 րուբլի 34½ կոպէկը աժէ	—	—
ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ բամբակի 50 քիլօ 3 փութ 2 գրվ.) ծախվումէ . . . , .	—	—
(ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ Երևանու Ամերիկ. սերմի բամբակը ծախվումէ	—	—
„ առաջին տեսակը . . .	—	—
„ երկրորդ տեսակը , . .	—	—
ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ Թուշի սպիտակ բուրդը ծախվում է	96 Ֆր.	
„ երկրորդ տեսակը . . .	93 Ֆր.	
„ գառան բուրդը աժէ . .	126 Ֆր.	
„ Թարաք. բուրդը աժէ	—	—
„ Ղարաբ. բուրդը աժէ . .	—	—
„ երկրորդ տեսակը. . .	—	—

ՌԱՇՏ աբրեշումի 6 բաթմանը (2 փութ 7 գրվանքայ) 168—170 ղռան (10 ղռանը 3 րուբ. 22 կ.)

ՄԱԶԱՆԴԱՐԱՆ, աբրեշումի 6 բաթմանը աժէ 82 ղռան։

ԿՕՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՑ խարջ Նուխվայ թելն (մետաքսը) շատ ընտիրը 145 րուբլի։

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նորերումս դուրս եկաւ և ծախվում է Վ. Շահվերդեանի «ՆԿԱՏՈՂԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄ» անունով սկզբնական գործնական ձեռնարկը տարրական ուսումնարանների համար. գինն է 50 կ.։—Ճանապարհի ծախսը առնողների վերայ է։ Ծախվում է Թիֆլիսի գրավաճառանոցներում և պ. Ռ. Երզնկեանցի խանութում, Կուկիայի կամուրջի վերայ։—Օտար քաղաքացիները կարող են ստանալ ուղղակի հեղինակից այս հասցէով. Тифлисъ, Василію Шавердову, въ редакцію газеты „Мшакъ“.

Գիրքը բաղկանում է 8 վեցածալ թերթերից. բնագիրը, բացի յառաջաբանից և ցանկից, բաղկանում է 176 երեսից և 101 յօդվածներից զանազան ծանօթութիւններով։ Գրքի բովանդակութիւնը. առաջին մաս ա) ուսուցանելու եղանակը բ) դասատան մէջ գտնվող առարկաների հետ ծանօթութիւն. գ) նախընթաց կրթութիւնների մէջ նկարագրած առարկաների համեմատութիւնը (նմանութիւն և զանազանութիւն). բնական պատմութեան սկիզբը գ) ընտանի կենդանիներ, ե) վայրենի կենդանիներ։ զ) Այս կենդանիների համեմատութիւնը միմեանց հետ (նմանութիւն և զանազանութիւն). թռչուններ, ը) սողուններ և ձկներ. թ) միջատներ, ժ) մարդ, ի) ծանօթութիւն հայրենիքի հետ։

Երկրորդ մաս. խառն հատուածներ ընթերցանութեան համար. այս մասը բաղկանում է 33 յօդվածներից։ Այս յօդվածների բովանդակութիւնը վեր առած է երեխայի շըրջապատող կեանքից և բնութենից։

ԿԱՆՈՆԱՒՈՐ ԵՒ ՎԱՅԵԼՈՒՉ ԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ՈՒ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ. (Исторія и теорія каллиграфіи) հանդերձ զանազան ծանօթութիւններով, յաւելուածներով և գրասեղանների ու անատոմիական ստուերագրերով։—Մ. Մ. Միանսարեանց։—Ս. Պետերբուրգ 1872 թ., 8 ծալ, էջ 274։ Մի օրինակի գինը 1 ր. 70 կ. հինգ օրինակինը 7 ր. 50 կ., ճանապարհի ծախսով միասին։ Նիւթերը § I կանօնաւոր և վայելուչ գրութեան դրութիւնը մինչև XVIII դարու վերջը (և տեղեկութիւններ հայ տպագրութեան մասին 3—8) էջ 1—14։ § II. այս գիտութեան զարգանալը XVIII դարու վերջէն մինչև 1825 թուականը. էջ 14—19։ § III Սորա դասատուութիւնը մինչև Կարստեր, 19—22. § IV Կարստերի և նորա հետևողների դասատուութեան ձևը, 22—26։ § V. Ըմանիով գրել ուսուցանել և մարմնամարզութեան վերաբերեալ գրագիտութիւնը (էջ 37, 59—62 և 122) 26—41. § VI. Հակմանի եղանակը 41—43. § VII. Դասատուութեան հիմնական կանօնները 44—52 § VIII. ուսանողների և ուսուցիչների պարապմունքների կերպը և յարաբերութիւնները (248) 58—83։ § IX. Հայ գրութեան պատմութիւնը. սեպագիր (83,249), բուն երկաթագիր, միջին երկաթագիր կամ միջակագիր, նօտրգիր, շղագիր, նրբագիր, դրամագիր՝ կոնդակագիր, փառագիր, փակագիր և վարազագիր, 33—106. Մեր աշխատութեան հիմունքները և կերպը (249), 107—124։ X. դպրոցական գրասեղանները, նոցա նստարանները, ստուերագրերը և գրագիտութիւնը (124—1—IV, 149—150, 249) 125—144։ Դըպրոցական առողջապահութիւնը (195, 250, 251) 144—150։ Յաւելուած Ա։ Սովորութիւնների նշանակութիւնը դաստիարակութեան գործի մէջ, 150—178։ Յաւելուած Բ. Զանազան թանաքներ շինելու տարազներ և համառօտ տեխնիկականը բառարան 178—189։ Յաւելուած Գ. Ընտանիքի ստիպողական հարկաւորութիւնը 190—196։ Յաւելուած Դ. Յառաջաբանութեան և վերջաբանութեան տեղ և հայերէն բառագրութեան գրագիտութիւնը (208—216) 196—221։ Յաւելուած Ե. Անատոմիական ստուերագրեր (224—1—16—225) և համառօտ բառարան 222—248։